

Les tradicions patriòtiques dels catalans

Ramon Felipó

Les nostres tradicions patriòtiques són de defensa de la identitat com a poble, perquè durant la major part del segle XX, Catalunya restà sotmesa a dues dictadures: des de 1923 a 1930 la del general Primo de Ribera, i de 1939 a 1975 la del general Franco. La dictadura canvià la forma d'entendre i la utilització dels símbols en prohibir i perseguir-ne l'ús públic de tots ells, perquè la bandera i l'himne eren alhora la representació de la pàtria i un emblema de lluita per les llibertats polítiques, nacionals i sindicals.

Totes les nacions del món, amb estat o sense, tenen bandera, himne i festa nacional, i a Catalunya des de fa anys, els tenim establerts. La bandera és la de les quatre barres, l'himne el Cant dels Segadors i la festa nacional l'Onze de Setembre. Els símbols a què faig referència són els de Catalunya, tot i que en alguns aspectes es podrien estendre al conjunt dels Països Catalans.

Joan Amades recull i explica les senyes d'identitat patriòtiques en aquest llibre. Ho publica per primer cop després d'una dictadura, la del Primo de Ribera, que seria una petita ombra en comparació de la que en Franco mantindria contra el poble català anys després. Ho publica al 1933, any d'eufòria, llibertat, catalanisme i democràcia; i poc abans dels fets del 6 d'octubre de 1934, en què per una errada del president de la Generalitat republicana, les institucions polítiques catalanes serien suspeses pels fets insurreccionals del govern català en solidaritat amb la vaga obrera i revolucionària d'Astúries. La conseqüència fou dos anys de suspensió de l'autonomia catalana, coneguts com el bienni negre, fins a les eleccions de 16 de febrer de 1936, en què en guanyar el Front Popular a Espanya i a Catalunya el Front d'Esquerres, l'autogovern seria reinstaurat. En aquells temps, els símbols bàsics de Catalunya eren acceptats per tothom, des de la dreta catalana de la Lliga o els carlins a les esquerres marxistes del POUM o PSUC.

Una altra cosa negativa fou la situació viscuda a Catalunya durant els anys 1936-39 en plena guerra civil al costat republicà, el qual restà la major part de temps instal·lat Catalunya. Les profanacions de símbols catòlics catalans foren una constant, amb la destrucció sistemàtica del patrimoni religiós de segles, amb la crema d'esglésies i convents, l'enderrocament de construccions religioses com ara les creus de terme, la destrucció d'arxius i dels objectes de culte. Fins i tot, l'assassinat o persecució del clergat catòlic pel sol fet d'exercir el seu ministeri.

Després de la guerra civil, Catalunya veuria prohibits tots els seus senyals d'identitat nacional. Resistiria com a poble sense poder fer ús de cap símbol. Caldria pujar a Perpinyà per veure una senyera. L'Himne nacional, el Cant dels Segadors, era il·legal, i tota referència a la diada de l'Onze de setembre prohibida. Tot el país subsistia sense els símbols tradicionals, però Catalunya, com molts d'altres pobles sotmesos a dictadures aprendria a utilitzar nous símbols per alçar la veu i dir prou a la situació existent. Simples cançons esdevindrien himnes de resistència, actituds pacífiques i normals serien moviments de lluita.... i això duraria prop de 40 anys, fins a la mort del general Franco a l'any 1975. Amb la recuperació de la Generalitat, himne, diada i ensenya nacional han recuperat el lloc que mai no havien d'haver perdut. En l'època que Amades va escriure aquest llibre la importància de les llegendes era molt superior a l'actual. Es feia servir aquest mitjà per a la difusió de fets històrics, probablement com a continuació de la funció que acomplien els vells romanosos d'èpoques anteriors.

Els símbols d'identitat catalana han anat variant o transformant-se al llarg dels anys, des de la Renaixença, amb els Jocs Florals, la difusió de la sardana com a dansa nacional i les colles sardanistes, el moviment coral promogut per orfeons i cors de Clavé, la barretina com a emblema identitari, el Pi de les Tres Branques com a símbol d'unitat de Catalunya, València i Mallorca o els elencs teatrals presents a la pràctica a cada barri de Barcelona o poble de Catalunya. Els triomfs del Barça durant anys han estat celebrats com a victòries de Catalunya i el seu himne o bandera com les del país. Aquesta reacció era una conseqüència lògica al fet de no poder fer servir la senyera catalana o el Cant dels Segadors, i no poder gaudir ni aleshores ni ara encara, d'unes seleccions esportives catalanes. Avui les manifestacions populars més esteses són, potser, els correfocs amb les colles de diables i les del bestiar de foc, els castellers que cobreixen avui tot el territori català, i les colles geganteres que s'estenen per tot Catalunya, els grups de gralles o els d'havaneres, només per citar uns exemples de l'ampli moviment de cultura popular actual.

Les festes han estat usades per defensa de la identitat en l'època en què era impossible de fer-ho de cap altra manera. L'aplec de sardanes de Calella n'era tot un exemple, els festivals de cançó que els de la Trinca organitzaven a Canet, o la mateixa Patum de Berga. Per entendre la transformació de la Patum en un símbol, recomano llegir el llibre de Josep Noguera que ens dóna moltes claus de la utilització de la festa berguedana dins el marc de la recuperació de la consciència nacional a l'època de la represa.

Actualment, per a mi els símbols de Catalunya són: el Cant dels Segadors, l'himne nacional; la bandera de les quatre barres i la diada nacional de Catalunya, l'Onze de setembre.

Els Segadors

La lletra del nostre himne nacional fa referència als fets del "Corpus de sang" de 1640, quan els segadors entrats a Barcelona es revoltaren contra Felip IV i el seu "valido" el comte Duc d'Olivares, per una sèrie d'atrocitats comeses contra els catalans i l'intent de suprimir les institucions d'autogovern. S'encetà una guerra que acabà amb el reconeixement de les institucions catalanes de govern que encara perviurien fins al 1714, però amb la pèrdua de Perpinyà, la segona ciutat del país aleshores, i les comarques al nord dels Pirineus, Rosselló, Conflent, Vallespir i mitja Cerdanya, que serien annexionades a França.

La història de nostre himne està recollida al llibre "Els Segadors" de Josep Massot, Salvador Pueyo i Oriol Martorell, editat el 1989, pel Departament de Cultura de la Generalitat. La lletra actual es fruit d'un arranjament d'Emili Guanyabens a partir de la cançó tradicional. L'antic i vell romanço era massa llarg i fou necessari adequar la seva lletra per ser cantat com a himne.

Els Segadors no va poder ser interpretat o cantat durant els règims dictatorials militars. Diverses foren les cançons substitutives, perquè de vegades fins i tot les més inòqües també arribaven a ser prohibides. El Virolai de la Mare de Déu de Montserrat i l'himne del Barça serviren durant anys per ser cantats a la Rambla de Barcelona per tal de celebrar les victòries esportives. El Cant de la Senyera, l'himne de l'Orfeó Català, a partir dels anys 60 va fer les funcions d'himne del país. Probablement Catalunya és l'únic país del món, que pot dir que ha tingut un president, Jordi Pujol, empresonat per difondre una cançó patriòtica. Em refereixo als fets del Palau de la Música Catalana el 19 de maig de 1960, a partir dels quals fou detingut, torturat, i empresonat tres anys per organitzar la cantada del Cant de la Senyera.

També l'Emigrant, de mossèn Cinto Verdaguer, va ser cantat al carrer Anglí de Barcelona, l'any 1969 quan la mort de l'abat de Montserrat Aureli M. Escarré, però l'endemà a Montserrat, assistents a l'enterrament van entonar els Segadors per primera vegada en públic des de 1939.

D'altres cançons que simbolitzarien Catalunya van ser les de Raimon: "Diguem no", "Cantarem la Vida" o "D'un temps d'un país", així com

"l'Estaca" de Lluís Llach. Després del 14 d'abril de 1931, amb la proclamació de la república i la recuperació del poder polític a Catalunya, el poble cantava pels carrers de Catalunya els Segadors; l'Himne de Riego, l'himne de la República espanyola, en l'antiga versió catalana escrita contra Isabel II i adaptada per anar contra Alfons XIII; la Marsellesa, amb lletra catalana, que avui, tret de la gravació de la Coral Carmina que ha caigut pràcticament en l'oblit; el Cant del Poble de Josep Maria de Sagarra i conegut per les seves primeres paraules "Glòria catalans, cantem, cantem amb l'ànima, un crit una sola veu, visca la pàtria" i amb la música adaptada sobre uns arranjaments de la composició "els Xiquets de Valls" d'Anselm Clavé; l'actual himne de Mallorca, la Balanguera, amb música d'Amadeu Vives i lletra de Joan Alcover; així com també va ser utilitzada la sardana "Juny", de Juli Garreta.

Els Segadors serien cantats i dirigits per l'Oriol Martotell el 1977, a sant Boi de Llobregat, a la primera diada de l'Onze de setembre en llibertat. Ara bé, el nostre himne nacional era cantat regularment cadasetmana des de 1974 a la plaça de Sant Jaume, després de la ballada de sardanes dels diumenges i a voltes "la cantada" era dissolta violentament per la policia. Els Segadors seria cantant per primera vegada en públic des d'un escenari per Rafael Subirachs a les Sis Hores de la Cançó de Canet de 1975 i en el festival de poesia Gespa Price de la Universitat Autònoma del mateix any. En Subirachs el cantava sota el nom del vell romanço: "Catalunya Comtat gran". El públic assistent es va transformar, era la primera vegada des de 1939 que l'himne nacional era interpretat davant de milers de persones, amb la dignitat i l'alegria que això representava. Abans els Segadors ja havien estat tocats en públic amb tenora, al teatre Romea de Barcelona, dins l'obra "Alies Serrallonga" dels Joglars, per cert amb no pas massa dignitat. L'enregistrament dels Segadors fet a Canet s'edità el 1977 en el disc "Bach de Roda" de Rafel Subirachs. Aquesta és una obra mítica de la cançó nacional, popular i tradicional, avui malauradament i de forma incomprensible, introbable, sort que la "Caixa de Pensions" el va recollir l'any 1981 en un disc i un casset sota el nom de "Junts", amb d'altres peces de cantants catalans i en feu una difusió masiva. No puc entendre com aquest disc d'en Subirachs no és reeditat en CD per estar avui a l'abast de tothom.

Una altra enregistrament d'himnes patriòtics catalans és el de Ramon Calduch editat el 1984, amb el nom de "Catalunya Triomfant", en el qual hi ha els Segadors, el Cant de la Senyera, el Cant del Poble, la Santa Espina, l'Emigrant, la Puntaire i Catalunya Plora... És un dels pocs intents de reunir en un sol disc el nostre ric cançoner patriòtic. La Coral Carmina enregistrarà l'any 1978 el disc "Música de la revolució", en el qual recull Els Segadors, la Santa Espina, la versió catalana de la Internacional, les Barricades i la Marsellesa, atribuint la

lletra catalana a Anselm Clavé tot i que Millà diu que és d'Ignasi Iglésies. En el mateix disc també hi havien d'altres cançons revolucionaries com la Jove Guardia, o els Partisans, Cant dels Deportats i Bandera Rosa, aquests tres en versió catalana de Jordi Bañeres, o l'Himne de la república espanyola. Es tracta d'un enregistrament en el més pur estil Front Popular dels anys trenta, tot i ser editat al final dels 70 i avui també intromissible. El mateix passa amb el Cançoner Revolucionari de la Joventut, editat per Edicions Crit l'any 1976, que és la font d'on han estat tretes moltes de les cançons enregistrades per la Coral Carmina. Aquest cançoner va ser una edició clandestina a cura de Maria Aurèlia Campmany, Joan Creixell, Jordi Bañeres, Jordi Font i jo mateix, recollint part de les cançons editades per la Generalitat en plena guerra civil als dos cançoners CRI, (Cançoner Revolucionari Internacional).

A la segona campanya electoral de les autonòmiques, si no vaig errat, el Partit dels Socialistes de Catalunya registrarà un disc de versions de cançons patriòtiques amb peces com el Cant del Poble. Jaume Escala, sota el nom de Capità Catalunya va fer un editar "Independència Total !" l'any 1995 amb versions "disco" (discoteca) de cançons com la Santa Espina, l'Emigrant, els Segadors...

Per trobar una bona antologia de poesia patriòtica i les lletres dels himnes catalans recomano bàsicament dos llibres: "Poesia Catalana, de la Guerra d'Espanya i de la resistència", a cura de Joaquim Molas, que va haver d'usar el pseudònim de Stephen Cartwright per evitar la repressió franquista, publicat a París l'any 1969; i "Poesies Patriòtiques catalanes" de l'any 1977, editat per l'editorial Millà de Barcelona. Aquesta obra es troba fàcilment, mentre que l'altra també és intromissible. Ja és ben estrany en aquest país nostre que costi tant de trobar antologies patriòtiques de poesies, de cançons, d'enregistraments musicals....

L'Onze de Setembre

L'Onze de setembre de 1714 Barcelona queia en poder del primer Borbó, Felip V i les institucions catalanes d'autogovern - de fet Catalunya era sobirana i independent fins aleshores - foren destruïdes, la llengua catalana deixà de ser l'oficial i Catalunya passà a dependre directament de les autoritats de Madrid, "por el derecho de conquista". Aquesta data és la fi del poder català i l'inici d'una submissió a les institucions castellanes, llevat del període de la Mancomunitat de Catalunya, la Generalitat durant la segona república i el règim autonòmic actual.

La celebració de la primera Diada va ser al 1886, consistint en un funeral a la basilica de Santa Maria del Mar de Barcelona, en sufragi dels què moriren defensant les llibertats catalanes durant la Guerra dels Segadors i la desfeta de 1714. Així doncs, l'inici de la festa era el de tenir un dia a l'any per recordar tots els que havien mort per Catalunya. Els funerals pels patriotes catalans serien l'origen de la nostra diada nacional. La litúrgia de recordança de la caiguda de Barcelona l'11 de setembre de 1714 que va significar l'ocupació per Felip V, el primer Borbó, la destrucció de les institucions de govern catalanes, l'enderrocament de part del barri de la Ribera per fer-hi una caserna militar d'ocupació, és curiós celebrar una derrota i una repressió, però els catalans som així. En el mateix lloc on es bastí la fortalesa militar per sotmetre Catalunya, quan s'enderrocà per construir l'actual Parc de la Ciutadella, anys més tard, al 1932, es construí l'edifici del Parlament de Catalunya. Durant el règim franquista seria museu i ara, sortosament, torna a ser Parlament Català. Aquí podríem aplicar aquella frase que el socialista Jordi Font escrigué parlant de la Diada el novembre de 1973, a la revista universitària clandestina "el Guaita": "Catalunya sempre vençuda, Catalunya sempre insurgent". Un fet, segons Joaquim Auladell, poc conegut es la detenció d'Antoni Gaudí l'Onze de setembre de 1924, primera diada després del cop militar de Primo de Ribera, per assistir a una missa a l'església de sant Just de Barcelona pels morts de 1714.

L'Onze de setembre tenia tradicionalment dos llocs de concentració: la cruïlla de la ronda de Sant Pere amb el carrer d'Alí Bey, lloc on segons la tradició popular fou greument ferit el darrer conseller en cap Rafael Casanova, defensant les muralles contra l'invasor i el Fossar de les Moreres, prop de la basilica de Santa Maria del Mar. Aquí al fossar, i d'aquí li vé el nom, hi hagué un cementiri on van ser enterrats els defensors de les llibertat de Catalunya a la guerra i setge de 1714. En Frederic Soler "Pitarra", escrigué uns sentits versos per recordar aquest fet:

"Al fossar de les Moreres,
no s'hi enterra cap traïdor;
fins perdent nostres banderes
serà l'urna de l'honor"

Aquesta poesia estava escrita en una placa per recordar el fet. La placa, com el monument a Rafael Casanova, serien enderrocats i retirats per les autoritats franquistes, per esborrar el record d'un símbol de Catalunya. D'altres monuments retirats a Barcelona foren l'erigit al Doctor Robert que estava a la plaça Universitat i ara ubicat a la plaça Tetuan, el de la primera república i de Pi Margall que estava a la cruïlla de la Diagonal amb el passeig de Gràcia -

convertint ara el lloc en plaça Joan Carles I - el de Layret, el de Prat de la Riba del palau de la Generalitat.... Potser es pensaven que retirant els símbols de l'Onze de setembre i de Catalunya podrien esborrar la història i el nostre passat.

Al Fossar de les Moreres del barri de la Ribera, on ara l'Ajuntament de Barcelona ha fet una gran plaça i un monument commemoratiu, els independentistes es reunien tradicionalment la nit del 10 a l'11 de setembre per ser els primers en commemorar els patriotes morts i enterrats al fossar i a tots els que havien donat la vida per Catalunya. Feien, i encara fan, marxas amb torxes enceses seguint les tradicions commemoratives dels primers anys del segle XX.

La primera celebració sense prohibicions després de la mort de Franco, fou la de 1976 a Sant Boi de Llobregat, on es cantà lliurement els Segadors. Abans hi havia hagut els parlaments d'Octavi Saltor, antic dirigent de la Lliga Catalana, Miquel Roca, antic secretari general del CDC, i Jordi Carbonell, actual president d'ERC. És curiós que els tres oradors, tot i que representaven el conjunt de forces democràtiques d'aleshores, Consell de Forces Polítiques de Catalunya i Assemblea de Catalunya, han estat o són membres de les tres formacions hegemòniques del catalanisme al segle XX. L'any anterior, amb prou feines convocades per tota l'oposició democràtica a la dictadura, uns centenars de persones es manifestarien uns pocs minuts per Barcelona, mentre que a l'any següent, el 1977, un milió de catalans desfilaria pel passeig de Gràcia de Barcelona demanant la recuperació de la Generalitat.

La diada de Sant Jordi, va fer les funcions de festa nacional. Tradicionalment era a casa nostra el dia dels enamorats, el dia de la rosa i també el dia del llibre, que de fet esdevindria el dia del llibre en català - Joan Perucho ho explica al seu llibre "Teoria de Catalunya" de 1985 - eren manifestacions de cultura per defensar la normalitat de la llengua d' un país en èpoques difícils. Aquesta festa era utilitzada per fer manifestacions al carrer, exhibicions públiques de banderes i, de vegades, accions reivindicatives en defensa de Catalunya. Es va intentar que el 24 de juny, Sant Joan, fos la diada de tots els Països Catalans, en ser festa a Menorca, Rosselló, Alacant i a tot el Principat. La baixada de la Flama del Canigó i posterior distribució a tots el Països Catalans seria un fet definitori d'aquesta festa. La Mare de Déu de Montserrat, feu tanmateix la funció de festa nacional substitutòria, així com de vegades s'intentà també amb la festa del Corpus, en recordança del Corpus de Sang de 1640, origen de l'himne català. La diada en commemoració d'una derrota es contraposa a l'himne dels Segadors, evocació d'una victòria dels catalans contra l'intent de ser sotmesos pel govern de Madrid.

La Bandera Catalana

La nostra bandera és la de les quatre barres vermelles sobre fons groc. És una vella bandera que ve de l'edat mitjana i que compartim Catalunya, València, Aragó i les Balears. També ha estat usada de vegades la bandera de Sant Jordi, blanca amb la creu vermella del sant com l'antiga bandera anglesa, i present a molts escuts de ciutats catalanes com per exemple Barcelona o Manresa. D'altres banderes patriòtiques han estat el Penó de Santa Eulàlia que enarborava Rafael Casanova quan defensava les muralles contra els borbons, l'onze de setembre de 1714. Més modernament, han existit banderes d'honor, com la que els catalans d'Amèrica lliuraren al president Macià, avui perduda. També ho han estat les banderes de societats corals com la de l'Orfeó Català i de moltes altres masses corals locals, per no dir totes, que també tenien ensenyes venerades com la de la societat coral Unió Berguedana, que fou beneïda el 25 de juny de 1901 a Queralt per mossèn Cinto Verdaguer.

La Bandera negra fou reivindicada per algun grup d'independentistes als anys vint com a símbol de lluita, en recordar aquella frase de la lletra original dels Segadors:

"a on és vostra capità?,
a on és vostra bandera? .
Ja van treure el bon Jesús
tot cobert amb un vel negre.
-Aquest és nostre capità,
aquesta nostra bandera. "

Sota la dictadura, restà prohibit de fer ús públic de la bandera catalana. Era un delictes greument perseguit. Els militants catalanistes sovint penjaven grans banderes des d'edificis per demostrar que el poble català era encara viu. Les formes substitutives serien aquí molt més difícils i alhora imaginatives. La bandera dels ajuntaments, com el de Barcelona, i la del Barça servien per fer-les onejar al vent, com a crits de llibertat.

Joan Crexell, a "L'origen de la bandera independentista" escrit al 1988, explica el seu origen i poc més es pot afegir. L'Estat Català del president Macià, la feu seva i es va utilitzar el triangle blau amb l'estel de cinc puntes blanc, per simbolitzar la voluntat de crear un estat propi. No estic gaire d'acord amb aquesta teoria, ja que fa, a la pràctica, una divisió de la simbologia de la bandera del país, entre els que porten la de les quatre barres soles i els que hi afegeixen l'estel. A la majoria de països tothom fa servir una sola bandera per lluitar per la llibertat: Palestina, Lituània, Coràcia País Basc, Irlanda o

Quebec; només a Galícia els del Bloque Galego fan servir un estel roig enmig de la bandera, per significar-se com a independentistes i d'esquerres. A partir de l'any 1968, amb l'aparició dels partits independentistes i socialistes com el PSAN, l'estel es va canviar i passà a ser roig, el color de la revolució, i el triangle també, primer blanc i més tard groc. D'altres forces independentistes i d'esquerra com FNC, MUM, BEAN, Nacionalistes d'Esquerres, IPC o els nacionalistes rossellonesos feren també les seves aportacions a la diversitat en triangles i estels. Actualment en trobem dos tipus: la d'ERC, Estat Català i la JNC, la branca juvenil de CDC de triangle blau i estel blanc, i la dels grups successors del PSAN, com el propi PSAN, Maulets i els diversos col·lectius nacionalistes revolucionaris i d'esquerres, que fan servir triangle groc i estel roig.

Conclusió

La bandera catalana, l'himne i la diada, són ben definits. El Parlament català per Llei de 12 de Juny de 1980 declarava a l'Onze de setembre festa nacional i també per Llei de 25 de febrer de 1993, els Segadors era per primera vegada declarat himne nacional de Catalunya; la bandera ja va ser reconeguda oficialment per l'Estatut de Autonomia de 1979. Reivindicats aquest símbols com a propis per tots els partits de actual l'arc parlamentari, des del Partit Popular al Partit Comunista de Catalunya, quan aquest ha tingut escons, així com també la majoria dels extraparlamentaris i els sindicats majoritaris: Unió de Pagesos, CCOO i UGT. Tots fan servir la bandera catalana i van a posar flors al monument de Rafael Casanova per l'Onze de setembre.

Però alhora, aquests senyals potser no són prou vindicats com a símbols d'un país que encara no ha assolit la plena normalitat. El partit nacionalista majoritari usa la bandera catalana, indistintament com a bandera de país i en actes de partit, els d' ERC usen freqüentment l'estelada, mentre les esquerres catalanes majoritàries als grans ajuntaments, massa sovint creen o modifiquen banderes municipals, potser per no voler lluir la catalana com a pròpia. Això hauria estat impossible als anys trenta. La diada de l'Onze de setembre, potser com a senyal d'una pretesa normalitat, ha deixat de ser una diada reivindicativa dels drets nacionals de Catalunya per a convertir-se en el darrer pont per fer vacances d'estiu a tot Catalunya. I ara, amb vint anys d'autonomia, es vol començar a ensenyar els Segadors a les escoles de Catalunya.

Ramon Felipó Oriol
Barcelona, 25 de juliol de 2001